

עצמיות האדם כבסיס חינוכי במשנת הראי"ה קוק זצ"ל מבוא

אחת הבעיות המרכזיות הנפוצות בדורנו היא העדר תודעה עצמית מפותחת, ונטיה להחצנה ועיצוב השקפת עולם בהתאם להשפעה הסביבתית. הוגי דעות רבים בני דורנו, דוגמת הרב יוסף דב סולובייצ'יק והרב אברהם יצחק הכהן קוק, מדגישים בכתביהם, בהקשרים שונים, את חשיבות השיבה אל העצמיות והנוק הנגרם לפיתוח אישיות שאינה מעוצבת בהתאם לפוטנציאל הרוחני **המיוחד לה**. הרב סולובייצ'יק, לדוגמה, מחדד תפיסה זו בהדגשת מוטיב התשובה כשיבה אל נקודת המוצא – השיבה אל האלוקים¹. במסגרת מאמר זה נעמוד על מוטיב העצמיות ותודעת ה"אני" כפי שהם מתבטאים בהשקפתו של הראי"ה קוק. בחרנו להתמקד בעיקר בספרי "אורות הקודש", המשקפים את הגותו הפילוסופית של הרב מאחר ובספרים אלו מוקדש מקום מרכזי לנושא העצמיות, בעיקר זו שתהליך חשיפתה והמודעות אליה מבוססים על לימוד תורת הסוד. דיונונו יעסוק בשני מישורים מרכזיים:

במישור הראשון נגדיר את מושג העצמיות, כפי שהוא עולה, לעניות דעתנו, מדבריו, וננסה להבהיר את הדרך בה יוכל האדם לגלות את עצמיותו ומהותו הפנימית. **במישור השני** נעמוד על חשיבות העצמיות וההשלכות המעשיות הנובעות ממנה הן ביחס למערכת החינוך של האדם הפרטי והן ביחס למורכבותה הרוחנית של ההווייה בכלל.

דומני שדווקא בדורנו זה בו נפוצה במערכת החינוך התופעה עליה הצביע הראי"ה קוק: "באים מחנכים מלומדים, מסתכלים בחיצוניות, מסיחים דעה גם הם מן האני ומוסיפים תבן על המדורה"². קיימת חשיבות מיוחדת להדגשת מוטיב **המקוריות** והניתוק מההשפעה החיצונית שלא תמיד תועלתה מרובה. יתירה מזו. דווקא במערכת חינוכית שבמסגרתה פעמים רבות "מפטמים את המוחות ואת הלבבות בכל מה שהוא חוץ מהם, והאני הולך ומשתכח וכיוון שאין אני, אין הוא וקל וחומר שאין אתה", מקבלת השקפת הרב משנה תוקף בהצביעה על תודעת ה"אני" **שאינה** גורסת גאווה עצמית והתפתחות על חשבון הזולת. אלא מזהה את חשיפת ה"אני" דווקא בביטול העצמי וההתמזגות עם הכלל ולמען הכלל. אם נצליח להחדיר מודעות זו – שאת ניצניה נפרוש להלן – לציבור הרחב, אין לי ספק שנוכל להגיע לחברה איכותית יותר ומגשימה את עצמה באופן האופטימלי.

1. ראה לדוגמה, סולובייצ'יק י"ד, **על התשובה** (פלאיפ' – עורך), הוצ' ההסתדרות הציונית העולמית, עמ' 61-58.

2. הרב קוק א"י, **אורות הקודש**, כרך ג, הוצ' מוסד הרב קוק ירושלים תשכ"ד, עמ' קמ. הציטוט הבא לקוח ממקור זה. כרכי **אורות הקודש** יצוינו להלן ללא שם מחברם הרב קוק.

א. הגדרת העצמיות ותהליך השיפתה

"ההבדל שבין העבד ובן החורין איננו רק הבדל מעמדי, מה שבמקרה זה הוא משועבד לאחר, וזה הוא בלתי משועבד... החירות הצביונית היא אותה הרוח הנשאה, שהאדם וכן העם בכללו מתרומם על ידה להיות נאמן לעצמיות הפנימית שלו, לתכונה הנפשית של צלם אלוקים אשר בקרבו, ובתכונה כזו אפשר לו להרגיש את חייו בתור חיים מגמתיים שהם שווים את ערכם".³ קטע זה, הלקוח מתוך פירושו הראייה קוק למהותו של חג הפסח, מדגיש שלושה היבטים עיקריים שנדון בהן להלן:

ההיבט הראשון מדגיש את העובדה כי חירות אמיתית אינה מתבטאת רק במצב פיזי של חוסר שיעבוד אלא עיקרה נאמנות לייחודו האישי של כל אדם ומבנה נפשו הספציפי. **ההיבט השני** מצביע על קשר מהותי בין עצמיות האדם לבין היותו בעל נשמה אלוקית, ועל ידי כך יוצר בסיס לחשיבה כי חשיפת העצמיות ועוצמת גילוייה תהיה קשורה לעומק חשיפת "צלם אלוקים" באדם. **ההיבט השלישי** מגלה כי הענקת משמעות לחיי האדם והדגשת המימד הערכי הטמון בהם, יתאפשרו דווקא על בסיס גילוי **ומודעות** לעצמיותו והמימד הרוחני הטמון בו.

הגדרת מושג עצמיות האדם והדרך לחשיפתה טמונים, לעניות דעתנו, בליבון שלושת היבטים אלו.

הנחת היסוד של הראייה קוק בהדגשת עצמיות האדם מתבססת על ההשקפה שמימוש יעודו הספציפי של כל אדם תלוי **בהגשמת הפוטנציאל האישי** שטמון בו. אדם שיכוון את מהלכיו ואורח חייו באופן מנוגד לאישיותו הבסיסית, או יושפע מהסביבה ויקבע את השקפתו בהתאם להלך רוחה, יחטיא את יעודו ותפקידו בעולם. "חטא אדם הראשון שנתנכר לעצמיותו, שפנה לדעתו של נחש ואיבד את עצמו, לא ידע להשיב תשובה ברורה על שאלת 'איכה' מפני שלא ידע את נפשו... באים מחנכים מלומדים, מסתכלים בחיצוניות, מסיחים דעה גם הם מן ה'אני' ומוסיפים תבן על המדורה".⁴ להנחה זו קיימת כמובן משמעות חינוכית רבה. התאמת המסר החינוכי לאישיות הלומד, התאמת השקפת העולם לפוטנציאל האישי של האדם, במסגרת כלל ההלכה היהודית, והכוונת המעשים בהתאם לעולמו של היחיד, מהווים חידוש משמעותי, גם אם לא ראשוני, בעולם ההגות הדתית בת זמננו.

יתירה מזו, לקריאת הראייה קוק לחשיפת ה'אני' הפנימי והדגשת ייחודו של כל אדם נודעת במשנתו חשיבות גם במסגרת העבודה הרוחנית עצמה. "כל אדם צריך לדעת שקרוי הוא לעבוד על פי אופן ההכרה וההרגשה המיוחד שלו, על פי שורש נשמתו... הוא צריך לרכז את חייו בעולמותיו הוא".⁵ החשיבות הרבה שמקנה הרב ליחודיות עבודת ה' של כל יחיד, בהתאם לפוטנציאל הטמון בו ומבנה אישיותו, שוללת השפעות חיצוניות וקוראת לתודעה עצמית שמשמעותה שביעות רצון וחוסר קנאה באנשים אחרים, "המהלך השולל את ההשפעות הזרות לגבי כל פרט, אע"פ שנראהו בצורה הורסת, היא הסתירה המביאה לידי הבניין היותר קיים. שכל אחד ואחד עושה לו הקב"ה עֵדן בפני עצמו".⁶

לאור חשיבות מכרעת זו לייחודו של הפרט והשימוש הנרחב במושג העצמיות, נשאלת השאלה, מהי עצמיות זו ומהו עומק הגדרתה הפנימית? באופן לא צפוי, הראייה קוק אינו

3. הרב קוק "מאמרי הראייה", הוצ' הקרן ע"ש כ"ץ, ירושלים תשי"ם, עמ' 157-158.
4. ראה הערה 2 לעיל.
5. **אורות הקודש**, כרך ג, עמ' רכא.
6. הרב קוק, **ערפלי טוהר**, יפו תרע"ד, עמ' מג. כמו"כ **אורות הקודש**, א', עמ' צה-צו.

מציין הגדרה חד משמעית לאופייה של העצמיות המתוארת: "את האופי העצמי אי אפשר לשום אדם לדעת, אפילו של עצמו וקל וחומר של זולתו, לא של יחיד וקל וחומר של אומה. אנו הולכים סביב למרכז של הידיעה, עסוקים אנו בהשערות ואומדנות"⁷. היעדר הגדרה חד משמעית לאופיו של ה"אני" נובעת מזיהויו. במספר מקומות בספר "אורות הקודש" מזהה הראי"ה קוק את עצמיות האדם עם מציאות הבורא. בקטע שהבאנו לעיל, בו מתייחס הרב קוק לניכור האדם לעצמיותו הספציפית, הוא כותב: "את ה' אלוקינו ודוד מלכנו נבקש, אל ה' ואל טובו נפחד, את ה"אני" שלנו נבקש, את עצמנו נבקש ונמצא... אני ה"⁸.

משמעות הדברים, לעניות דעתנו, היא שעומק ה"אני" של האדם טמון בעוצמת דביקותו בבורא ו"צלם אלוקים" שבכל אדם הוא עצמיותו, והוא שקובע, ברמות שונות, את אופיו הבסיסי ותכונותיו. מכאן מובן שאין לחפש את ה"אני" אצל מקורות חיצוניים, ואדרבא, מקורות חיצוניים לאדם עצמו, שמעורבים בהם ביטויי אישיות ועיוותים מוסריים, הנוצרים כתוצאה מבחירה חופשית של אנשים זרים, יטשטשו את טהרת ה"אני", תרתי משמע, של היחיד המושפע. זיהוי ה"אני" האנושי עם ה"אני" האלוקי מונעת כמובן הגדרה חד משמעית של ה"אני", שהרי יכיל לא יראני האדם וחי"⁹, אולם בד בבד יוצרת כיוון לאופן חשיפתה של העצמיות.

הראי"ה קוק אינו מציין את תהליך החשיפה של העצמיות במסגרת מוגדרת בכתביו, אולם ניסונו, על יסוד עיונו במספר מקומות בספרי "אורות הקודש", לשרטט את הגישה העקרונית המשתמעת מכתבים אלו. "רק לתוכן הקודש, האישי והעולמי, יש אופי עצמי ויישות החיים ממקוריות פנימיות עצמית. אבל תוכן החול, וקל וחומר הרע, הטמא, אין לו אופי עצמי ולא תאוה עצמית ולא מהות רצון עצמי, כי אם דחיפה חיצונית המונעת את הפעולות הגשמיות והרוחניות"¹⁰. קביעה זו מתווה כיוון חד משמעי למישור שבמסגרתו יצטרך תהליך החשיפה להתנהל: מסגרת הקודש ולא תוכן החול. מכאן מובן כי ככל שידבק האדם בקודש וישאל אל האלוקים כך יסייע לתהליך חשיפתו של ה"אני".

יתירה מזו, הראי"ה קוק מדגיש כי מבחינה מסוימת אין כלל מציאות של "אני" מנותק ממצאות הבורא ומוגדר כהווייה נפרדת. העובדה ש"כבודו מלא עולם" אינה מותירה מקום להווייה עצמאית מנותקת לא בהקשר הספציפי של האדם הפרטי ולא בהיבט הרחב של האומה. "מי שהוא ממידת המלכות לית ליה מגרמיה כלום... וכשהוא פונה אל הטוב ומכיר איך דלית ליה מגרמיה באמת כלום (=אין לו מעצמו כלום – י.ר.), הרי הוא מוכן להיות ממולא מכל טוב, של כל המידות, כל התכונות... הדברים המתקבלים בתוכו הם עצמיותו ממש, כיון שעצמיות מיוחדת גדרית בפני עצמו אין לו כלל"¹¹. ככל שאדם יפנה אל הטוב וישאף אל הבורא, תוך ביטול עצמי, דווקא מהלכים אלו יכשירוהו להכרה עצמית מפותחת והאדרת ה"אני".

יש להדגיש שתחושת ביטול זו אינה חוסר הכרה בערך עצמו אלא התמזגות עם הכלל, שעולמו של היחיד מהווה חלק אינטגרלי ממנו: "הקדושה העליונה היא קדושת הדומיה,

7. אורות הקודש, כרך ג, עמ' קיט. כמו"כ הסתמכנו על איש שלום ב', הרב קוק בין רציונאליזם למיסטיקה, הוצ' עם עובד תש"ן, המציין נקודה זו ועוסק בהרחבה בפרק השלישי בספרו במושג החירות ובקטגוריה של ה"אני". כמו"כ ראה: קלונסקי א', "העצמיות באורות הקודש", בתוך: הראי"ה (קובץ), הוצ' מוסד הרב קוק ירושלים.

8. שם, עמ' קמא.

9. שמות, ל"ג, כ.

10. אורות הקודש, כרך ג, עמ' קטו. כמו"כ ראה קלונסקי א' "עצמיות האדם", בתוך: הראי"ה (קובץ מאמרים), הוצ' מוסד הרב קוק ירושלים תשכ"ו, עמ' עטו-פד.

11. שם, כרך ג, עמ' ק"ו.

קדושת ההוויה, שהאדם מכיר את עצמו בטל בפנימיות הפרט וחי חיים כלליים, חיי כל¹². תפיסת היסוד שאין מציאות ל"אני" פרטי, המנותק מההוויה האלוקית הכוללת, יוצרת מחוייבות להתאחד עם ה"אני" האלוקי המופיע במציאות כולה. מיזוג זה יביא להגדלת תודעת העצמיות, אע"פ שפראדוקסאלית האדם מבטל את עצמיותו בממד החיצוי השטחי של הכרת ערך עצמו. זיהוי ה"אני" הפרטי עם ה"אני" האלוקי, כפי שהדגשנו לעיל, הוא שגורם להכרח הביטול העצמי והתמזגות עם הכלל, תוך שאיפה ודביקות בבורא. ביתר הדגשה מתבטאים הדברים בקטע הבא: "סוף האדם להתעלות עד כדי הכרת רצונו, עד כדי התוודעותו אל עצמו, עד כדי התפיסה העליונה של האושר אשר בעשיית רצונו כרצון קונו, מפני שרצונו איננו כי אם רצון קונו. וכל מה שההכרה הזאת יותר חודרת, יותר היא מגלמת את הוויתה"¹³.

אחד האמצעים החשובים שיסייעו לאדם להיות מודע ל"אני" הפנימי שלו ולפתחו הוא העיסוק בתורת הנסתר בפרט ועולם התורה בכלל. הנחת היסוד של הראייה קוק, שציטטנו לעיל, כי רק לתוכן הקודש האישי והעולמי קיים אופי עצמי מביאה למסקנה "כשנפגמה העצמיות הפנימית בנפש ובעולם, אי אפשר להחזירה לידי תיקון כי אם על ידי התעמקות פנימית ברזי תורה, מעלמא דחירו [=עולם החרות – י.ר.], ובקדושה גדולה"¹⁴. מימוש עצמיותו של האדם היא החרות היותר גדולה, שבאה לביטוי דווקא באי תלות היחיד בהשפעת סביבתו, לכן דווקא העיסוק ברזי תורה המבטאים את החרות המוחלטת, הוא שיאפשר מימוש עצמי מפותח.

ביתר הדגשה מתבטאת מגמה זו בדברים הבאים: "מתרומם הוא האדם כשעוסק בדברים נשגבים, מזיו הנשגב מתאצל על העוסק בהם ציור פנימי, שמזהיר את העצמיות הנפשית של ההוגה והמצייר [=הדגשה שלי – י.ר.] עד שהשיגוב מתעצם בתוכיותו"¹⁵. יש לשים לב כי אין מדובר רק בפיתוח המודעות והעצמיות אלא שתודעת ה"אני" הפרטי מקרינה על כלל אישיותו של האדם ותורמת לבניינה הרוחני. בשל חשיבות פעולה זו והפוטנציאל הטמון בה לגיבוש האישיות הפרטית מדגיש הרב את חיוב פיתוח התמידי של העצמיות: "החושב, העומד על עמדתו העצמית, מחוייב הוא לשכלל את עולמו הפנימי בכל ענפיו ופרטיו. העבודה הזאת אין לה קצבה, וכל ימיו הוא קרוא להוסיף לקח ושכלול של חיים מדעיים ומוסריים"¹⁶.

משמעות רבה נודעת לכוח הרצון בפיתוח מודעות האדם לעצמיותו. כוח הרצון מסייע לגילוי העצמיות ובד בבד יש להקפיד על טהרת הרצון בפני עצמו כדי שלא יושפע מרצונותיהם ושאפיותיהם של אחרים. "כשמרגיש האדם שרצונו הוא דפוי, צריך הוא להתאמץ לחזקו בכל מיני אימוץ, כדי שיוכל להוציא אל הפועל כל דבר טוב, שחוק טבעו מתאים לו... העסק היסודי אצל הלקויים בחלישות הרצון צריך להיות העסק בהגברת עצמיותו של הרצון על ידי עצות שונות"¹⁷. תודעת ה"אני" וכוח הרצון העצמי פועלים, הדדית, האחד על חברו. זיכוך כוח הרצון מחזק את התודעה העצמית וגילוי ה"אני" הפרטי של האדם חושף באופן אמיתי את רצונו העצמי שאינו מותנה בהתנהגותם של גורמים חיצוניים לו.

12. שם, כרך ב, עמ' רצו.
13. שם, כרך ג, עמ' מו.
14. שם, כרך ג, עמ' קטז.
15. שם, כרך ג, עמ' קיח.
16. שם, עמ' קכ.
17. שם, עמ' עז.

אם נסכם את הגדרת העצמיות והדרך לחשיפתה דומני שיש להצביע על שתי מסקנות עיקריות:

המסקנה האחת, שנוגעת לזיהוי ה"אני" והגדרת העצמיות, קובעת שאין ליחיד "אני" המנותק מהכלל, אלא שלפנינו מערכת הוויה אחת כוללת שהיא חלק מהמציאות האלוקית. באופן פארדוקסאלי, לכאורה, דווקא ביטול התודעה העצמית והשאיפה להתמזג עם הכלל הם שיביאו להגברת המודעות העצמית מאחר ומושג ה"אני" האנושי מהווה חלק מהשלימות האלוקית הכוללת.

המסקנה השנייה, המתייחסת לאופן חשיפת ה"אני", מציעה מספר דרכי פיתרון שהעיקרית בהן היא לימוד רזי תורה, שרק הם יהוו מפתח נאות לתודעת העצמיות שהרי רק **הקודש** לבדו יש לו אופי עצמי אמיתי.

ב. חשיבות העצמיות והשלכותיה המעשיות

במשנת הראי"ה קוק, בייחוד זו המשתקפת ב"אורות הקודש", נודעת חשיבות רבה ליצירתיות המקורית שאינה מושפעת מהלכי רוח סביבתיים ואינה קובעת את השקפתה ומהלכיה על פיהם. המצב האידיאלי שבו אדם מגלם בחייו ומעשיו את שורש נשמתו, באופן פתאומי, מקרבת אותו אל הבורא ומשפיעה לא רק על אישיותו הפרטית אלא על כלל המציאות. באחד מספריו החשובים מסביר הרב את חשיבות התודעה העצמית – כמפתח לתיקון ההווייה כולה: "כששוכחים את מהות הנשמה העצמית, כמסחים דעה מלהסתכל בתוכיות החיים הפנימיים של עצמו, הכל נעשה מעורבב ומסופק. התשובה הראשית שהיא מאירה את המחשכים מיד, היא שישוב האדם אל עצמו, אל שורש נשמתו, ומיד ישוב אל האלוקים... ודבר זה נהוג בין באיש יחידי, בין בעם שלם, בין בכל האנושיות... שקלקולה בא תמיד ממה שהיא שוכחת את עצמה"¹⁸.

היעדר השקפת חיים ברורה, חיפוש מתמיד אחר הגשמה עצמית שאינה באה על סיפוקה והיעדר תודעה עצמית בקרב מרכיבי הבריאה בכלל הם שמביאים לקלקול והחטאת יעד. שיבה אל המקוריות ואי כניעה לתכתיבים חיצוניים, שאינם עולים בקנה אחד עם זהותו העצמית של הפרט, הם המפתח לתיקון ובכך עיקר חשיבותם. במילים אחרות שורש המלה "תשובה" הוא: **ש.ו.ב.**, שעיקרו שיבה אל המקוריות והעצמיות ואמונת האדם בכוחותיו העצמיים. תוצאת שיבה זו היא חזרה אל האלוקים.

יש להדגיש שחשיבות השיבה אל המקוריות אינה מתבטאת רק בחייו האישיים של היחיד אלא היא בעלת השפעה על המציאות כולה ויש ביכולתה לרומם את ההויה: "הצורך של הדביקות האלוקית במחשבה ובחשק הלב שהוא יסוד האמונה בחיים... צורך זה מקורו בהתאגדות הכללית שצורך החיים הכלליים אגוד הוא ביחד... שבאמת לא את עצמיותו לבד האדם מעלה ברוממותו המקודשת, בעת אשר תדוות אלוקים תמלאהו, בעת שרוח הקודש מקשקש לפניו כזוג... את הכל הוא מעלה"¹⁹.

השקפת הרב לפיה נשמת האדם מהווה חלק מנשמתו הכללית של העולם, יוצרת כאמור לעיל, מערך השפעה **הדדי** שבמהלכו לשיפור האדם והגברת עצמיותו – שיבתו לאלוקים – תהיה השפעה מכרעת על העולם בכלל. אימוץ השקפה זו יעניק חשיבות רבה לפעולות היחיד ויקנה לו **אחריות** למצבה הרוחני של המציאות החיצונית. ביתר הדגשה מקבלים

18. הרב קוק אי"י **אורות התשובה**, עמ' קיא.

19. **אורות הקודש**, כרך ב, עמ' שמא.

הדברים ביטוי בקטע הבא: "השפעתו [=של האדם – י.ר.] היא השפעה כבירה, עצמית כללית ורוחנית חיובית... העצמיות אשר לה עולם, בכל מילואה ובכל היקפה, מתייחסת אליו יחס של שעבוד ושל קבלת השפעה, ככה תאמר תורת הרזים... לא יש נשמה בודדת, גרגרית, גדועה, כהויה כולה, אלא הכל מחובר משורג וארוג"²⁰.

עצמיות האדם, הנובעת ממבנה אישיותו הייחודי, מאפשרת לו לחוות את מערך הרגשות והערכים בהוויה בהתאם לתכונותיו האישיות: "יסוד האושר הוא אהבת האמת בשכל, אהבת היושר בחיים, אהבת היופי ברגש, אהבת הטוב במעשה. ובכל הערכים כולם כל אדם בונה לו אמת, יופי וטוב בפני עצמו כפי מידתו"²¹. יתירה מזו. יכולת ההתאמה האופטימאלית ואפשרות קבלת מערכת הערכים האובייקטיבית, תלויה במיזוג הספציפי בין מערך כוחות הנפש ועצמיותו של האדם לבין ערכי ההוויה. חוסר מודעות מספקת לאישיותו הספציפית ואי פיתוח כוחותיו האישיים גורמים לעיוות: "כל החולשות הגופניות והרוחניות, כל המחשבות הפסולות וכל הרעיונות המדלדלים המטשטשים את הכישרון והבהירות הנשמטית באים רק מחסרון הארה של הנשמה העצמית"²².

להדגשת חשיבות התודעה העצמית נודעת משמעות רבה גם במישור החינוכי. על פי תפיסת הראייה קוק מגמתו העיקרית של התהליך החינוכי אינה רק ליצוק אל אישיות הלומד תכנים חיצוניים שיעצבוהו, אלא בעיקר לסייע לו לגלות רבדים ערכיים עמוקים הטמונים בנשמתו: "איננו מכירים את החינוך בתור בורא דברים חדשים בנשמת המתחנך, כי אם בתור מפקח ומוציא אל הפועל מה שהוא גנוז בו בכח"²³. כדי להגיע לחינוך אופטימאלי עלינו לסייע לאדם לגלות את עצמו, והשגת מטרה זו היא עצמה החינוך המושלם, מכיוון שתודעת ה"אני" וכוחות הנפש הטמונים באדם הם עצמם ינווטוהו בכיוון החינוכי הנכון. הצלחת החינוך טמונה במידה רבה בהכרת האדם ומודעותו ליכולת הפוטנציאלית שגלומה בו. דברי הרב: "עלה למעלה עלה, כי כוח עוז לך, יש לך כנפי רוח כנפי נשרים אבירים. אל תכחש בם הן יכחשו לך, דרוש אותם [=הדגשה לי – י.ר.] וימצאו לך מיד"²⁴. נוטעים באדם את המוטיבציה להעמיק את מודעותו העצמית ולהאמין בכוחותיו.

לבסוף, יש לציין שמוטיב העצמיות ותודעת ה"אני" אינה מתבטאת רק במישור הפרטי של היחיד אלא מתרחבת גם למישור הלאומי של כנסת ישראל. הרגשותו של הפרט המבטל את עצמו, במובן השלילי של הגאווה, כדי שיוכל לקלוט ולגלות את התוכן האלוקי השוכן בקרבו, תקפה גם ביחס למסגרת הלאומית של כנסת ישראל: "ומדה זו היא מידת כנסת ישראל בעצם, שהיא הטבעיות העצמית של האומה הישראלית, שהם ממעטים עצמם תמיד... מרגישים איך שכל המילוי שבהם אינו עצמי, שאינו אלא כלי לקבל אור ושפע מברכת ה' העליונה"²⁵. חשיפת עצמיותו של היחיד, כחלק מהאומה הישראלית, והרגשת האומה בכללה שכל מהותה היא הדביקות בבורא הן שתענקנה את האופי העצמי האמיתי, על פי השקפת הראייה קוק, גם לפרט וגם לכלל.

לאור דברים אלו מובן שמוטלת עלינו חובה לפתח בראש וראשונה את מודעות התלמיד לכוחות הנפש הטמונים בו, ולדרבנו לפתחם בהתאם לאישיותו. יתירה מזו, עלינו במקרים

20. שם, כרך ב, עמי שלט.

21. שם, כרך א, עמי צא.

22. שם, כרך ג, עמי קלו.

23. הרב קוק, "קרבת אלוקים", תחכמוני ב, תרע"א, עמי 2. מצוטט אצל איש שלום ב' הרב קוק בין

רציונאליזם למיסטיקה, עמי 135.

24. אורות הקודש, כרך א, עמי פד.

25. שם, כרך ג, עמי קיז.

מסוימים להתאים את המסר החינוכי **לאישיותו של הלומד** ולהציב את סף ההישגים בהתאם לכשרונותיו הייחודיים. חיזוק אמונת התלמיד בכוחותיו ומודעותו לאופי הפוטנציאל הייחודי שטמון בו יאפשרו לו, ביתר הצלחה, לממש את יעדו ולהגשים את הציפיות שתולה בו סביבתו המשפחתית והלימודית.

ג. סיכום

מאמר זה ניסה להתמודד עם שלוש מסגרות חשובות המהוות חלק אינטגרלי ממוטיב העצמיות במשנת הראי"ה קוק, בעיקר זו המשתקפת בספרי "אורות הקודש". במישור הראשון דנו בחשיבות תודעת העצמיות כבסיס למימוש עצמי והגשמת יעדו של האדם בעולם. הגענו למסקנה כי ככל שאדם יושפע ממקורות חינוכיים ויתעלם ממהותו הפנימית כך הוא יתרחק מהגשמת יעדיו הספציפיים. במישור השני עסקנו באופן חשיפת העצמיות וראינו כי הדרך לחשיפתה טמונה במסגרת הקודש. בעיקר זו המבוססת על תורת הנסתר. ככל שאדם ידבק בבורא ויבטל את תחושת הגאווה העצמית שבו ובד בבד יתמוזג עם הכלל, יסייעו פעולות אלו להגברת תודעת עצמיותו שמקורה בעוצמת קרבתו אל הבורא. במישור השלישי דנו בחשיבות תודעת ה"אני", על פי השקפת הראי"ה קוק, וראינו שדווקא השיבה אל המקורות ואי כניעה לתכתיבים חינוכיים הם שיבטיחו יצירתיות ומקוריות. הגדלת תודעת ה"אני", המבוססת על דביקות בבורא, מקנה לאדם **אחריות** למצבה של הבריאה כולה שהיחיד מהווה חלק בלתי נפרד ממנה.

חשיפת העצמיות ומודעות האדם לפוטנציאל הכוחות הרוחניים שטמונים בו, יסייעו לו להגשים את עצמו ולגלות את ייחודו. ייחוד זה, כאמור לעיל, אינו בא לביטוי רק במישור חייו של היחיד אלא חורג ומתפשט לכלל האומה. באורח פארדוקסאלי לכאורה דווקא האהבה העצמית, המבוססת על דביקות אמיתית בבורא, היא שתגביר את עוצמת הטוב בעולם: "כל מה שיותר יהיה אוהב את עצמו ככה יתפשט הטוב שבו על הכול, על כל הסביבה, על כל העולם, על כל ההווה... על כן אי אפשר לדרוש שיהיה בעולם עם מוסרי כי אם עם קדוש, עם שכל מה שיגביר את עצמו, כל מה שירומם את ערכו בפנים ובחוץ כן ירומם ויגביר את האור והטוב בעולם"²⁶. אם נצליח להגשים משימות אלו והיה זה שכרנו!